

УДК 598.281(477)

РОЗГЛЯД ЗГАДУВАНЬ І РЕЄСТРАЦІЙ ТИНІВКИ СИБІРСЬКОЇ (*PRUNELLA MONTANELLA* (PALLAS, 1776) В УКРАЇНІ

Г. В. Фесенко¹, О. М. Пекло², А. М. Полуда¹, С. Ю. Шибанов³

1 – Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України; 2 – Зоологічний музей ННПМ НАН України; 3 – вул. Командира Юніна, 49, місто Дніпро, 49114

e-mail: h.fesenko@gmail.com

Ключові слова: тинівка сибірська, Київська область, Чернігівська область, Запоріжжя, Україна.

Consideration of mentions and records of the Siberian Accentor (*Prunella montanella* (Pallas, 1776) in Ukraine. H. V. Fesenko¹, O. M. Peklo², A. M. Poluda¹, S. Yu. Shybanov³. 1 – Schmalhausen Institute of Zoology, NAS of Ukraine. 2 – Zoological Museum, NSNHM, NAS of Ukraine. 3 – Komandrya Yunina St., 49, Dnipro city, Ukraine, 49114.

*In the territory of Ukraine the first indisputable record of the Siberian Accentor (*Prunella montanella* (Pallas, 1776) was in 1985 when a female of this species was captured near Kyiv. Till 2000 inclusively, another bird was also recorded near Donetsk and two others were simultaneously caught in Kharkiv. Several new registrations of the species occurred last year. One individual was caught on 3 November 2016 on the swamp of Vydra in the vicinity of Kosachivka Village (Kozelets District, Chernihiv Region). Another bird was netted on 24 November 2016 on the same swamp. One more bird was caught on 22 December 2016 on the marsh near Pohreby Village (Brovary District, Kyiv Region). A single individual was caught on 28 November 2016 in Rozumovka Village near Zaporizhzhia City. All birds stayed in thickets of reed, willow, and alder. Basing on the data of a large influx of Siberian Accentors in 2016 into countries of the northern part of Europe and Temminck's opinion, dated by 1835, that this species has been observed in the Crimea, Hungary and Italia, it is assumed that Temminck's suggestion could refer to *Prunella**

ocularis (Radde, 1884) distributed in the Transcaucasian region or to *Prunella atrogularis* (Brandt, 1844). The latter is a rare vagrant species in the western part of Europe.

Keywords: Siberian Accentor, Kyiv Region, Chernihiv Region, Zaporizhzhia, Ukraine.

Рассмотрение упоминаний и регистраций сибирской завирушки (*Prunella montanella* (Pallas, 1776) в Украине. Г. В. Фэсэнко¹, А. М. Пекло², А. М. Полуда¹, С. Ю. Шибанов³. 1 – Институт зоологии им. И. И. Шмальгаузена НАН Украины. 2 – Зоологический музей ННПМ НАН Украины. 3 – улица Командира Юнина, 49, г. Днепр, 49114.

На территории Украины первая неоспоримая регистрация сибирской завирушки (*Prunella montanella* (Pallas, 1776) произошла в 1985 г., когда под Киевом отловили самку этого вида. До 2000 г. включительно была зарегистрирована ещё одна птица вблизи Донецка и две одновременно были отловлены в Харькове. Несколько новых регистраций этого вида произошли в прошлом году. Одна особь была отловлена 3.11.2016 на болоте Выдра в окрестностях с. Косачивка Козелецкого района Черниговской области. Другую птицу отловили 24.11.2016 на том же болоте. Ещё одну завирушку поймали 22.12.2016 на болоте около с. Погребы Броварского района Киевской области. Также единичная особь была отловлена 28.11.2016 в с. Розумовка вблизи Запорожья. Все птицы держались среди зарослей тростника, вербы и ольшаника. Исходя из сведений о массовом залёте сибирских завирушек в 2016 г. в страны северной части Европы и высказывания К.-Я. Темминка, сделанного в 1835 г., о пребывании данного вида в Крыму, Венгрии и Италии, выдвинуто предположение, что высказанное могло относиться к переднеазиатскому виду *Prunella ocularis* (Radde, 1884) либо к виду *Prunella atrogularis* (Brandt, 1844), который является залётным в западной части Европы.

Ключевые слова: сибирская завирушка, Киевская область, Черниговская область, Запорожье, Украина.

Фауна нашої країни доволі регулярно поповнюється новими видами птахів, серед яких переважають залітні. Група залітних видів наразі становить дещо більше четвертої частини від загального нинішнього складу вітчизняної орнітофауни із 437 видів. Поміж залітних є особливо рідкісні види, яких виявляли у нас лише невелику кількість разів і з проміжками у 10–20 років, а іноді й значно рідше. До таких видів належить і тинівка сибірська (*Prunella montanella* (Pallas, 1776).

На гніздуванні тинівка сибірська поширена переважно на схід від Уральських гір по тайговій смузі Сибірського регіону, на Алтаї, в Забайкаллі і далі на схід, а також на півночі Європейського Приуралля (Handbook..., 2005). Місця зимівлі птахів з усього обширного гніздового ареалу розташовані у порівняно невеликій за площею області, що охоплює частину північного сходу Китаю і Корею. Зауважимо, що гніздовий ареал, через який проходять шляхи сезонних міграцій виду, і область зимівлі знаходяться далеко за межами України.

Стосовно території нашої країни про цей вид згадує К.-Я. Темінк (Temminck, 1835): „...доволі часто трапляється в Криму в зимовий період...” (с. 174). Однак автор наведеної цитати не вміщує точні дати і місця реєстрації виду на Кримському півострові. Певним чином опонуючи К.-Я. Темінку, хоча й не цілком узгоджено зі змістом процитованого, А. Д. Нордман (Nordmann, 1840) зазначає: „Ймовірно, пролітає восени в Криму і садах Одеси, але я не знаю, чи слід погоджуватися з думкою Темінка, що вид є осілим в наших краях і чи гніздиться там” (с. 171). Тож другий автор включає до місць перебування тинівки сибірської і район Одеси, але також не наводить чітких підтверджень цьому.

Від часу висловлення наведених думок про характер пов'язаності виду з територією України до дати, коли беззаперечно встановили, що він дійсно належить до вітчизняної фауни, минуло півтора століття. Самку тинівки сибірської 14.10.1985 здобув А. М. Полуда неподалік Києва, на стаціонарі з відлову птахів біля с. Лебедівки Вишгородського району; тушку птаха він передав до фондів Зоологічного музею ННПМ НАН України (Пекло, 2008).

Дотепер були відомі ще два випадки реєстрації цього виду, які сталися у східних областях країни. Так, тинівку сибірську вказано у переліку складу орнітофауни околиць Красногорівки, що поблизу Донецька, але без наведення конкретних даних (Коханов, 2000). Автор цього переліку надав точні дані спостереження для іншої публікації: птаха бачили 21.10.1996 неподалік згаданого селища (Гудина, 2009). Крім того, двох птахів було впіймано 18.01.2000 на території Харкова (Орленко, 2007).

У листопаді та грудні минулого року сталися кілька нових реєстрацій тинівки сибірської в Україні. Так, любитель птахів А. А. Терещук 3.11.2016 упіймав одну особину цього виду на болоті Видра в околицях с. Косачівки Козелецького району Чернігівської області, на ділянці з кущами верболозу, поростою берези і тра'янистою рослинністю. У цьому самому біотопі згаданий птахолов 24.11.2016 упіймав іншу особину цієї тинівки, яку нині тримає вдома.

Ще одну тинівку сибірську 22.12.2016 упіймав В. П. Михайленко на болоті поблизу ферми в околицях с. Погреби Броварського району Київської області, власне за 2 км на північ від адміністративної межі Києва. Птах тримався на ділянці, що заросла очеретом і вільшняком. Наразі цей птах перебуває в неволі у птахолова.

Правильність визначення виду підтверджено О. М. Пеклом під час огляду цих трьох відловлених птахів.

У той самий проміжок часу одну тинівку сибірську було виявлено й південніше. Реєстрація сталася 28.11.2016 в селі Розумівка, що на правобережжі Дніпра неподалік Запоріжжя. Птаха спостерігав К. С. Кириченко в прибережній місцевості, яка поросла комишем, очеретом, дерезою і кропивою з поодинокими деревами маслинки. Потайний птах тримався серед комишу, часом перелітав до заростей ожини навколо дачних ділянок. Тинівку було впіймано для утримання в клітці й зроблено фотознімки для визначення її видової належності.

Нові реєстрації тинівки сибірської в Україні відбулися на тлі її незвично масового зальоту в північну частину Європи під час осінньої міграції 2016 р. (Ławicki et al., 2016). Упродовж жовтня і початку листопада у Швеції та Фінляндії зареєстрували майже по 70 випадків її появи, в Данії та Польщі – по 10 випадків. Взагалі вперше її спостерігали на території Естонії, Латвії, Німеччини, Голандії та Шотландії, причому здебільшого по кілька разів. Південніше Чехії спостережень цього виду не було.

Кількість залітних тинівок, виявлених у Європі за один місяць восени 2016 р., перевищила більше ніж у шість разів загальну кількість їх реєстрацій за останні 100 років.

Майже цілковита спрямованість нинішнього масового зальоту тинівки сибірської до країн північної частини Європи спонукає до міркувань, які стосуються опису деталей поширення цього виду у праці К.-Я. Темінка (Temminck, 1835). Дослідник зазначає, що тинівка сибірська „...випадково залітає до Угорщини і ще більше випадково трапляється на півдні Італії” (с. 174), але не згадує країни у північній частині Європи. Чи не могло це твердження стосуватися не власне тинівки сибірської, а схожого на неї передньоазійського виду *Prunella ocularis* (Radde, 1884)? Якщо у першого виду „брови” і горло рудувато-вохристі, то у другого – „брови” білі, а горло біле з сірватим відтінком (Handbook..., 2005). За колористичними ознаками в цілому другу форму можна сприйняти як підвид тинівки сибірської. До цього варто додати, що тинівку передньоазійську як окремий видовий таксон описано тільки у 1884 р., тобто через півстоліття після виходу праці К.-Я. Темінка. Нині на гніздуванні вона поширена у Закавказзі, подекуди на сході Малої Азії і на півночі Ірану, є осілою або мігрує на короткі відстані (Mullarney et al., 2001; Handbook..., 2005). Тож вислів К.-Я. Темінка про перебування птахів в Криму в зимовий період і потрапляння до Угорщини та Італії, який наведено в описі тинівки сибірської, певною мірою міг стосуватися передньоазійського виду, якщо припустити можливість його зальотів із Кавказького регіону в минулому*.

Можливо, менш ймовірно, що той самий вислів К.-Я. Темінка стосується зальотів іншого виду – тинівки чорногорлої (*Prunella atrogularis* (Brandt, 1844), яка на гніздуванні поширена на Уралі, Тянь-Шані і Алтаї, а зимує в Центральній і Південно-західній Азії (Handbook..., 2005). Зовні тинівка чорногорла вирізняється саме чорним горлом, пера якого у позашлюбному вбранні закамфльовані рудуватою облямівкою. Молодих птахів цього виду в осінньо-зимовий період іноді можна сплутати з тинівками сибірськими (Mullarney et al., 2001). Тинівку чорногорлу як окремий таксон описано також після виходу праці цитованого автора, і нині вона є рідкісним залітним птахом західної частини Європи.

Однак, на сьогодні наведені припущення поки що не підтверджені належними реєстраціями двох згаданих видів тинівок, що наразі не входять до вітчизняної фауни.

Висловлюємо вдячність К. С. Кириченку, В. П. Михайленку та А. А. Терещуку за надання інформації про відлови рідкісного для нашої країни виду птахів, а також колегам Андрію Бокотею та Павлу Панченку за можливість ознайомитися з необхідними літературними джерелами.

Першоджерела

- Гудина А. Н. Редкие и малоизученные птицы Восточной Украины. Т. 3. Passeriformes. В 3-х томах. – Изд. 2-е испр. и доп. – Запорожье: Днепровский металлург, 2009. – 182 с.
- Коханов В. Д. К итогам полувекового изучения орнитофауны окрестностей Красноровки близ Донецка // Птицы бассейна Северского Донца. 6 и 7 конференции «Изучение и охрана птиц бассейна Северского Донца: Материалы». – Донецк, 2000. – Вып. 6–7. – С. 40–48.

*Мнение авторов не обязательно совпадает с точкой зрения редакции

- Орленко С. А. О залётах нехарактерных видов птиц в Харьковскую область // Птицы бассейна Северского Донца. Материалы 13–14 совещаний «Изучение и охрана птиц бассейна Северского Донца». – Донецк, 2007. – Вып. 10. – С. 137–139.
- Пекло А. М. Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 4. Воробьинообразные – Passeriformes (Alaudidae, Motacillidae, Prunellidae, Sylviidae, Regulidae, Paridae, Remizidae, Sittidae, Tichodromadidae, Certhiidae, Aegithalidae, Passeridae, Emberizidae). – Киев : Зоомузей ННПМ НАН Украины, 2008. – 410 с.
- Handbook of the Birds of the World. Cuckoo-shrikes to Thrushes / Eds. J. del Hoyo, A. Elliott & D.A. Christie. – Barcelona : Lynx Edicions, 2005. – Vol. 10. – 896 p.
- Ławicki Ł., van Egmond A., Hellström M., Bruun M. Unprecedented influx of Siberian Accentors in Europe – a monthly summary // Dutch birding. International journal on Palearctic birds. – 8.11.2016. – goo.gl/k1zwJs
- Mullarney K., Svensson L., Zetterström D., Grant P. J. The most complete field guide to the birds of Britain and Europe. – London : Harper Collins Publisher, 2001. – 400 p.
- Nordmann A. Observations sur la faune pontique. Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie, exécuté en 1837 par A. de Demidoff. 4 vol. – Paris, 1840. – 756 p.
- Temminck C.-J. Manual d'ornithologie, ou Tableau systematique des oiseaux qui se trouvent en Europe. – 2ed ed. – Paris, 1835. – 305 p.

References

- Hoyo, J. del, Elliott, A. & Christie, D. A. (Eds.) (2005). *Handbook of the birds of the world. Cuckoo-shrikes to Thrushes* (Vol. 10). Barcelona: Lynx Edicions.
- Hudyna, A. N. (2009). *Rare and poor studied birds of Eastern Ukraine. Passeriformes*. (Vol. 3.) Second edition, extended and corrected. Zaporizhzhia: Dniprovsky Metalurh. [in Russian]
- Kokhanov, V. D. (2000). On the results of half-century avifauna research in the vicinity of Krasnohorivka, near Donetsk. *Birds of the Siversky Donets River Basin*. Proceedings of the 6th and 7th conferences “Study and conservation of birds of the Siversky Donets River Basin” (Issue 6–7, pp. 28–30). Donetsk, Ukraine. [in Russian]
- Ławicki, Ł., van Egmond, A., Hellström, M., & Bruun, M. (2016). Unprecedented influx of Siberian Accentors in Europe – a monthly summary. *Dutch Birding. International Journal on Palearctic Birds*. Retrieved from goo.gl/k1zwJs
- Mullarney, K., Svensson, L., Zetterström, D., & Grant, P. J. (2001). *The most complete field guide to the birds of Britain and Europe*. London: Harper Collins Publisher.
- Nordmann, A. (1840). *Observations sur la faune pontique. Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie, exécuté en 1837 par A. de Demidoff*. (Vol. 4). Paris.
- Orlenko, S. A. (2007). About records of indistinctive bird species in Kharkiv region. *Birds of the Siversky Donets River Basin*. Proceedings of the 13th and 14th conferences “Study and conservation of birds of the Siversky Donets River Basin” (pp. 137–139). Donetsk, Ukraine. [in Russian]
- Peklo, A. M. (2008). *Catalogue of the Zoological Museum collection, NSNHM, NAS of Ukraine. Birds. Vol. 4. Passeriformes (Alaudidae, Motacillidae, Prunellidae, Sylviidae, Regulidae, Paridae, Remizidae, Sittidae, Tichodromadidae, Certhiidae, Aegithalidae, Passeridae, Emberizidae)*. Kyiv: NSNHM [in Russian]
- Temminck, C.-J. (1835). *Manual d'ornithologie, ou Tableau systematique des oiseaux qui se trouvent en Europe*. (2nd ed). Paris.